

شناسایی جاذبه های گردشگری راه های باستانی توس (مورد مطالعه مشهد به شاندیز)

مهدی دوستی

۱- مدرس مدیریت جهانگردی، موسسه آموزش عالی خردگرایان مطهر، مشهد، ایران

صبا شکاری

۲- دانشجوی کارشناسی، مدیریت گردشگری، موسسه آموزش عالی خردگرایان مطهر، ایران

حمیدرضا شریعتی

۳- مدرس مدیریت جهانگردی، موسسه آموزش عالی خردگرایان مطهر، مشهد، ایران

چکیده

مسیر باستانی مشهد به شاندیز به دلیل برخورداری از جاذبه های تاریخی، فرهنگی و طبیعی فراوان، پتانسیل بالایی برای توسعه گردشگری دارد. این پژوهش با هدف شناسایی راهکارهایی برای بهبود وضعیت گردشگری در این مسیر انجام شد. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و ابزار گردآوری داده ها مصاحبه، مشاهده و مطالعات کتابخانه ای بود. یافته ها نشان داد مسیر دارای جاذبه هایی همچون کاروانسراها، قنات ها، آثار تاریخی، سنگ نگاره ها و عوارض زمین شناسی با ارزش فرهنگی و تاریخی است. بر اساس نتایج پیشنهاد می شود اقداماتی شامل حفاظت از آثار، ایجاد موزه های محلی، بهسازی زیرساخت ها و ترویج فرهنگ گردشگری پذیر صورت گیرد تا زمینه ساز توسعه پایدار گردشگری در منطقه شود.

واژگان کلیدی: راه های باستان، سنگ نگاره ها، کوه بینالود، شاندیز، گردشگری

۱. مقدمه

جاذبه‌های گردشگری و راه‌های باستانی به عنوان بخشی از تاریخ و فرهنگ یک منطقه، نقش بسیار مهمی در جلب گردشگران و افزایش آگاهی از میراث فرهنگی دارند. شهر توس، با موقعیت جغرافیایی استثنایی و تاریخی که به گذشته‌های باستانی خود بازمی‌گردد، یکی از مقاصد گردشگری برجسته ایران است. در این راستا، مسیرهای باستانی که از مشهد به شاندیز می‌رسند، نمایانگر ارثی فرهنگی بسیار غنی و تاریخی هستند که می‌توانند جاذبه‌های گردشگری منحصر به فردی را برای بازدیدکنندگان ایجاد کنند. تحقیق حاضر به شناسایی و تحلیل جاذبه‌های گردشگری و راه‌های باستانی مسیر از مشهد به شاندیز در شهر توس می‌پردازد. این مقاله تلاش می‌کند تا با بررسی تاریخچه، اهمیت فرهنگی، و ویژگی‌های منحصر به فرد هر جاذبه و راه باستانی، نقش این اماکن در جذب گردشگران و حفظ میراث فرهنگی را بررسی کند. از آغاز مقاله با تعریف کلی از اهمیت گردشگری در توس و تبیین اهمیت شناسایی جاذبه‌ها و راه‌های باستانی شروع می‌شود. سپس با بررسی تاریخچه مسیرها و جاذبه‌ها، اقدام به تحلیل نقش این موارد در حفظ و ارتقاء تاریخ و فرهنگ منطقه می‌شود. در ادامه، با بررسی ویژگی‌های هر جاذبه و راه باستانی به توصیف دقیق‌تر از این اماکن پرداخته می‌شود. در نهایت، با بحث در مواردی همچون نقش گردشگری در توس و افزایش ارتباطات فرهنگی، به نتیجه‌گیری و پیشنهاداتی برای حفظ و توسعه این جاذبه‌ها پرداخته می‌شود. با وجود ثروت تاریخی و فرهنگی منطقه مشهد به شاندیز و وجود جاذبه‌های گردشگری باستانی نظیر راه‌های کهن، سنگ‌نگاره‌ها، رباط‌ها، و کاروانسراها، مسئله اصلی در تحقیق حاضر در نقصان توجه به ارزش‌های فرهنگی و تاریخی این منطقه در سیاق جذب گردشگران به نظر می‌رسد. به عنوان یکی از قطب‌های مهم گردشگری ایران، عدم بهره‌مندی کافی از پتانسیل جاذبه‌ها و راه‌های باستانی می‌تواند باعث کاسته شدن از تجربه گردشگران، از دست رفتن فرصت‌های اقتصادی، و حتی نارضایتی از حفظ میراث فرهنگی این منطقه گردد. بنابراین، این تحقیق به دنبال شناسایی علل و راه‌حل‌های ممکن برای توسعه بهینه جاذبه‌های گردشگری باستانی منطقه می‌گردد.

۲. روش شناسی تحقیق

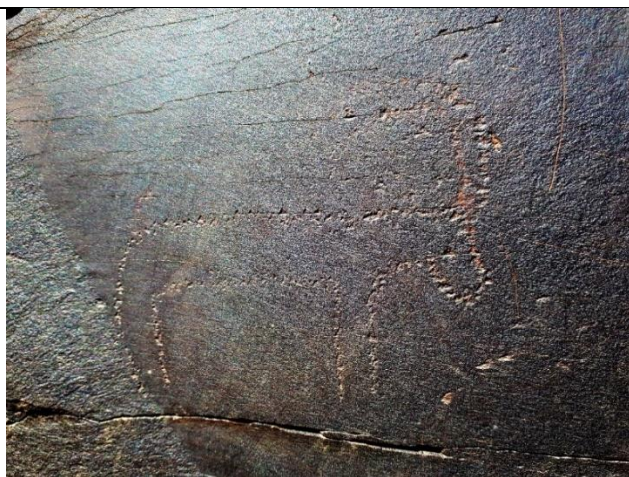
در راستای اجرای این تحقیق، روش شناسی مورد استفاده برای گردآوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها به دقت طراحی شده است. برای گردآوری داده‌ها، از دو روش اصلی مصاحبه عمیق و مشاهدات پژوهشگران بهره گرفته شده است. مصاحبه‌های عمیق با افراد متخصص، تاریخ‌دانان، و فعالان فرهنگی در منطقه مشهد به شاندیز انجام شده و سعی شده است تا دیدگاه‌ها و تجارب آنان نسبت به جاذبه‌ها و راه‌های باستانی را به دقت مستخرج نمود. همچنین، مشاهدات مستقیم پژوهشگران در محل برگزاری تحقیق از ویژگی‌های فیزیکی و فرهنگی این جاذبه‌ها بهره‌مند شده و اطلاعات ارزشمندی را تأمین نموده‌اند. همچنین، اطلاعات مکمل از منابع کتابخانه‌ای به دست آمده است. اسناد تاریخی، مقالات علمی، و منابع مرتبط با میراث فرهنگی و تاریخ منطقه مشهد به شاندیز مورد بررسی قرار گرفته‌اند تا زمینه اطلاعاتی برای تحلیل دقیق‌تر ایجاد شود. تجزیه و تحلیل داده‌ها در این تحقیق به صورت توصیفی-تحلیلی انجام شده است. در این فرآیند، داده‌های جمع‌آوری شده ابتدا به صورت توصیفی تحلیل شده و سپس با استفاده از رویکردهای تحلیلی، الگوها، ارتباطات، و ویژگی‌های برجسته تا رسیدن به اشباع نظری ادامه داده شد و مشخص گردیده‌اند. این روش تجزیه و تحلیل چندگانه، تمایل به ارائه نتایج دقیق و جامع‌تری از موضوع تحقیق دارد.

۳. پیشینه پژوهش

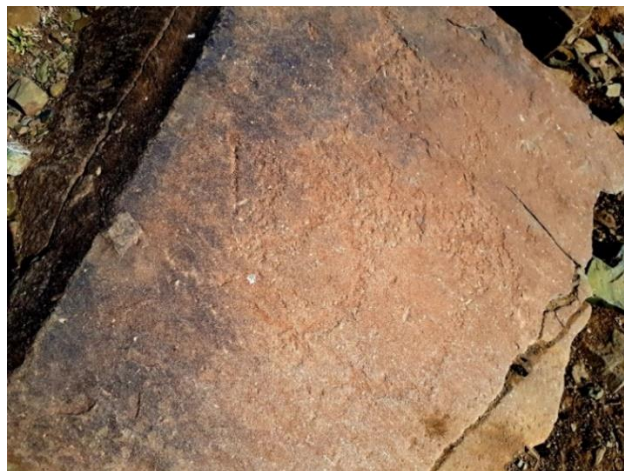
شهر مشهد، در طرف شمال رشته کوه بینالود قرار گرفته است، و از این نقطه به امتداد آن، جلوه‌ی خود را به عنوان یک شهر پرآوازه باز می‌کند. ادامه این سلسله‌ی طبیعی، به شهر شاندیز می‌انجامد که همچون یک جواهر درخشان در این مسیر سیر می‌کند. این

مسیر پر از آثار تاریخی و فرهنگی بی نظیری است (هدایت، ۱۳۲۱) که از راه‌های باستانی، سنگ‌نگاره‌ها، رباط‌ها، کاروانسراها و منابع آبی فراهم آمده و هر کدام به نثری زیبا از دستاوردهای هنر و تکنولوژی انسان گذشته اشاره دارن (بختیاری شهری ۱۳۹۴، et al.). خراسان، با تاریخ عظیم و سابقه‌ی باستانی فراوان، همواره به عنوان میانجی فرهنگی در مسیرهای باستانی بوده است. این سرزمین پرچمدار آمیخته شدن فرهنگ‌ها و پذیرش تاثیرات مختلف است و این ویژگی آن را به یک مقصد گردشگری منحصر به فرد تبدیل کرده است و از دوران‌های قدیم، خراسان نقطه تلاقی فرهنگ‌ها بوده و هنوز هم آثار بی‌انتهایی از این ارتباطات فرهنگی در مسیر راه‌های باستانی مشهد به شاندیز می‌توان مشاهده نمود (شریعتی ۱۴۰۱، et al.). بختیاری شهری و همکاران (۱۳۸۱) بیان می‌کنند که راه‌های دسترسی کهن به دشت حاصلخیز توس که بخشی از دشت وسیع مشهد کنونی را تشکیل می‌دهد، از دیرباز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است (شهری، ۱۳۸۱). این مسیرهای پر رفت‌وآمد به دو دسته کوهستانی و جلگه‌ای تقسیم می‌شدند و راه‌های جلگه‌ای نیز دستخوش تغییر و تحولاتی در طول تاریخ بوده‌اند. مسیرهای جلگه‌ای حداقل از اوایل ظهور اسلام تا دوران صفویه از مسیر ده سرخ به شهر آباد توس می‌گذشته و سپس در اواخر دوره قاجاریه مسیر جدیدی از شریف‌آباد به توس اضافه شده است. از سوی دیگر، دو مسیر کوهستانی اصلی ارتباط دهنده توس و نیشابور بوده‌اند که یکی از آنها از روستای جعفری به روستای قدمگاه و دیگری از روستای زشک به خرو در نزدیکی نیشابور امتداد می‌یافت. آثار باستانی به جای مانده از رباط‌ها و کاروانسراها در امتداد این مسیرهای کوهستانی، گواه مستدلی بر اهمیت تاریخی این راه‌های ارتباطی است (حسینی ۱۳۸۶، et al.). با توجه به موقعیت استراتژیک توس در تقاطع راه‌های تجاری و زیارتی، حفظ و نگهداری این مسیرهای تاریخی که نقش مهمی در پیشبرد اهداف اقتصادی، مذهبی و فرهنگی داشته‌اند، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. محوطه سنگ‌نگاره یافت شده در ارتفاع ۲۹۳۰ متری از سطح دریا و در ضلع شرقی قله شیرباد (بلندترین قله رشته‌کوه‌های بینالود) قرار دارد (shariati et al., ۲۰۲۲).

شکل ۲. نقش بز کوهی نوع نر منطقه شاندیز

شکل ۱. تصویر یک پلنگ یا شیر

این نمادها و نگاره‌ها ارتباط معناداری با محوطه‌های کشف‌شده جنوب شهر مشهد و بر روی ارتفاعات بر سر قله‌ها دارند. برای نمونه می‌توان به قله‌های متعدد در حاشیه جنوبی شهر مشهد مانند بالندر، دلاوران، دیزدر اشاره کرد. این محوطه‌ها با مقایسه تطبیقی با دیگر آثار در نقاط مختلف کره زمین، به عنوان نمادهای شمنی شناخته‌شده و احتمالاً در گذشته به عنوان نمادی در مناسک مذهبی

مورد استفاده قرار می گرفته‌اند. نکته قابل تأمل اینکه، هیچ کدام از نمونه‌های یافت شده در مسیر راه‌ها نبوده و همگی بر روی قله‌ها قرار گرفته‌اند.

۴. تجزیه و تحلیل داده ها

پس از تجزیه و تحلیل داده ها و کد گذاری آنها، نتایج به شرح ذیل طبق نظر کارشناسان گردآوری گردید. مسیر باستانی از مشهد به شاندیز، به عنوان یک مورد مطالعه جذاب در تحقیق "شناسایی جاذبه‌های گردشگری راه‌های باستانی توس"، دارای فراوانی جاذبه‌های طبیعی، فرهنگی و تاریخی است که گردشگران را به سوی خود جلب می کند. کارشناسان و مشاهدات عینی محققین نشان می دهد که مسیر باستانی از مشهد به شاندیز شامل کاروانسراها و رباط‌ها، قنات‌های کهن، آثار تاریخی نظیر قبرستان‌ها و آرامگاه‌ها، منابع آبی مانند قنات‌ها و چاه‌ها، آثار هنری مانند سنگ‌نگاره‌ها، منطقه زیبایی با دره ماسه‌سنگی خادر، و باغات سرسبز و رستوران‌ها می باشد. این عوامل با ترکیبی از ارزش‌های تاریخی، طبیعی، هنری، و اقتصادی، این مسیر را به یک مقصد گردشگری جذاب و چندوجهی تبدیل کرده و نقش مهمی در توسعه فرهنگی و اقتصادی منطقه ایفا می کنند که به شرح ذیل می باشند:

۱. کاروانسراها و رباط‌ها:

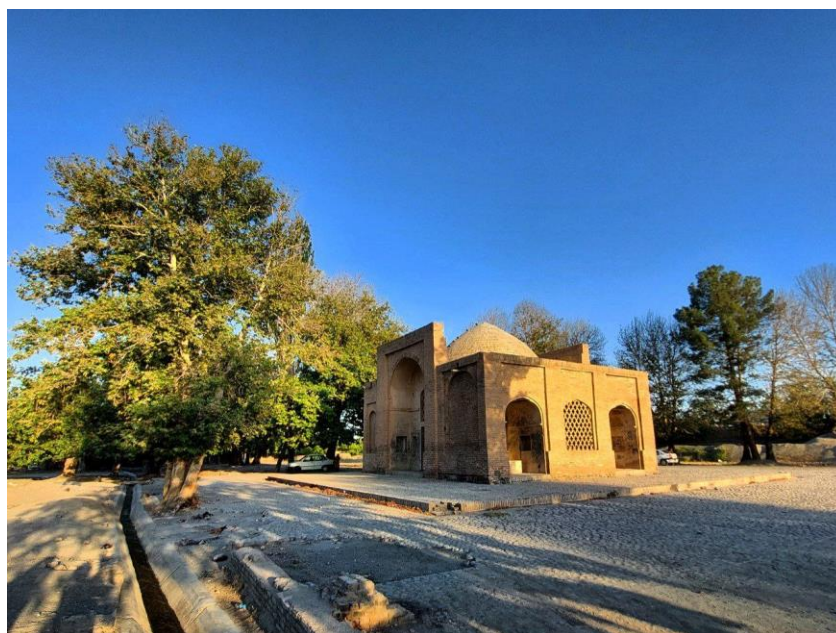
تحقیق نشان داده که مسیر باستانی از مشهد به شاندیز به دارای کاروانسراها و رباط‌هایی همچون رباط ویرانی است. این ساختمان‌های تاریخی نقش مهمی در تاریخ و فرهنگ منطقه ایفا کرده‌اند و از اهمیت تاریخی خاصی برخوردار هستند.

۲. قنات‌های کهن:

تحلیل داده ها نشان می دهد که وجود قنات‌های کهن در این مناطق از اهمیت تاریخی و فرهنگی برخوردار است. این سازه‌ها به عنوان یکی از نمادهای مهم توسعه زیرساخت‌های آبی در گذشته در این منطقه شناخته شده‌اند که دارای پتانسیل مناسبی در خصوص توسعه گردشگری می باشند. می توان به مواردی مانند قنات‌های حسینی شاندیز، کاریزنو، شاید و چاه خاصه از اهمیت زیادی برخوردار هستند و نقش مهمی در زیبایی و ثروت طبیعی این مسیر دارند.

۳. آثار تاریخی:

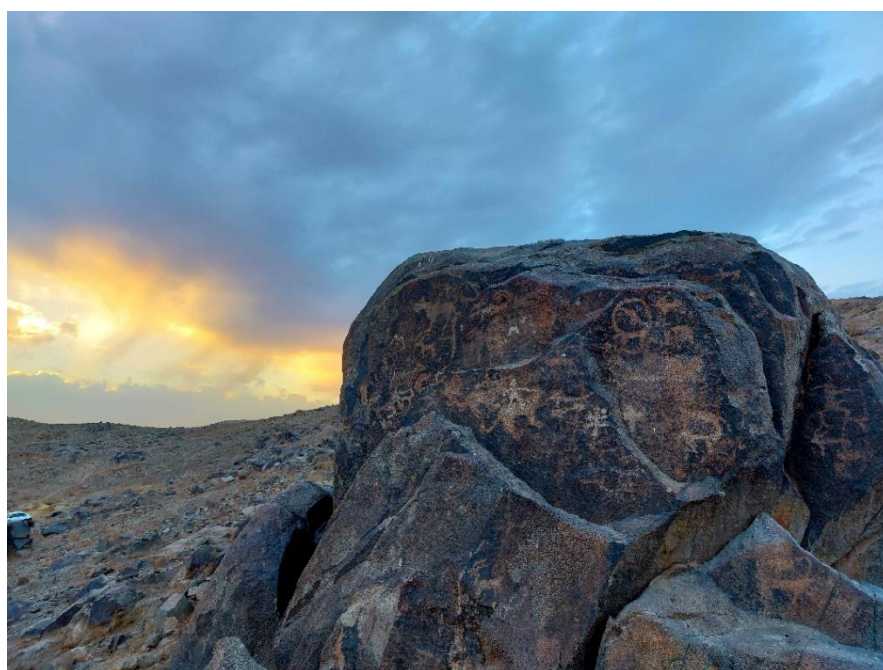
تجزیه و تحلیل نشان می دهد که آثار تاریخی شامل قبرستان‌ها و آرامگاه‌هایی نظیر قبرستان تاریخی ویرانی و آرامگاه اخی علی قتلقلشاه از دوره تیموریان در این مسیر وجود دارند. این آثار به عنوان نقاط مهم تاریخی و فرهنگی شهرت دارند.

شکل شماره ۳ آرامگاه اخی علی قتلشاه در مسیر جاده شاندیز

۴. هنر صخره ای:

تحقیق نشان می دهد که آثار هنری کهن مانند سنگ نگاره های شترسنگ، خادر، کلانه درخت بید، کلانه عبدل و دیزدر در طول این مسیر وجود دارند که نشان دهنده طولانی بودن تاریخ این مسیر و تاثیرات هنری بر آن هستند.

شکل شماره ۴ سنگ نگاره های منطقه شاندیز (درخت بید)

۵. زمین شناسی خاص:

تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که وجود دره ماسه‌سنگی خادر از عوارض زمین‌شناسی منحصر به فردی برخوردار است که به عنوان یک منطقه زیبای طبیعی با تاثیرات اقتصادی و فرهنگی بالا مطرح شده است.

شکل شماره ۵ عوارض زیبا در منطقه تاریخی خادر

۶. باغات و رستوران‌ها:

تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که وجود باغات سرسبز و رستوران‌های معروف مانند ارم، راستگو، پسران کریم، پدیده و صفدری می‌توان نام برد که در این مسیر، به عنوان منابع اصلی کسب درآمد در این منطقه شناخته می‌شوند و نقش مهمی در جذب گردشگران و توسعه اقتصادی دارند.

شکل شماره ۶ نمونه ای از غذاهای معروف شاندیز از جمله شیشلیک

شکل شماره ۷ شهر رویایی پدیده شاندیز در حال ساخت

۵. پیشنهادها

با توجه به تحلیل صورت گرفته، پیشنهادات زیر برای توسعه هرچه بیشتر گردشگری در مسیر باستانی مشهد به شاندیز ارائه می شود. ضمن اینکه با اجرای این پیشنهادات می توان انتظار داشت که جاذبه های گردشگری و راه های باستانی مشهد به شاندیز به شکل بهینه تری مورد بازدید و استفاده قرار گرفته و در نتیجه شاهد توسعه پایدار گردشگری و رونق اقتصادی در این منطقه باشیم.

- ثبت ملی و بین المللی جاذبه های گردشگری و راه های باستانی به منظور حفاظت بیشتر از آنها
- احداث موزه های محلی برای نمایش آثار تاریخی و فرهنگی مسیر
- برگزاری تورهای گردشگری آموزشی برای دانش آموزان و دانشجویان
- ایجاد امکانات رفاهی مناسب مانند هتل، رستوران و تاسیسات بهداشتی در مسیر
- ترویج فرهنگ گردشگری پذیر در میان ساکنان محلی
- تهیه بروشورها و نقشه های راهنما به زبان های مختلف
- ایجاد مسیرهای پیاده روی و دوچرخه سواری مناسب
- بهسازی معابر و نصب علائم راهنمایی و اطلاع رسانی
- فراهم کردن زیرساخت های ارتباطی مناسب مانند اینترنت و شبکه های تلفن همراه

۶. سپاسگزاری ها

بدینوسیله از مساعدت و همکاری صمیمانه مسئولین و کارشناسان محترم شهرداری، اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری و سازمان حفاظت محیط زیست استان خراسان رضوی که با ارائه اطلاعات و داده های ارزشمند خود در انجام این پژوهش یاری رساندند، تشکر و قدردانی می گردد. همچنین از تمامی اساتید، دانشجویان و کارشناسان حوزه گردشگری که در مصاحبه ها و بازدیدهای میدانی شرکت نمودند و نظرات ارزشمند خود را در اختیار پژوهشگران قرار دادند، سپاسگزاری می شود. امید است نتایج این تحقیق بتواند گامی هرچند کوچک در مسیر توسعه پایدار گردشگری منطقه بردارد.

۷. فهرست منابع:

- shariati, h., rezayi, m., toghrae, m., & haman, m. (2022). Newly discovered Petroglyphs of Shirbad peak in Khorasan, northeastern Iran.
- بختیاری شهری, م., مرتضایی, م., & شعبانی صمغ آبادی, ر. (۱۳۹۴). «پژوهشی پیرامون جغرافیای تاریخی, فرهنگی ناحیه طوس در چهار قرن نخستین اسلامی» «با اتکاء به داده های باستان شناختی و متون تاریخی» [Article]. پژوهشنامه خراسان بزرگ, ۶(312376), 11-30. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?ID=312376> (21 #H0049).
- حسینی, هاشم, انصاری, طاووسی, محمود, & کوهپر, م. (۱۳۸۶). تاثیر عوامل جغرافیایی بر تکوین, گسترش و نابودی شهر تابران توس. برنامه ریزی و آمایش فضا, ۱۱(۱), ۱-۲۲.
- شریعتی, ح., غلامی, م., & هامان, م. (۱۴۰۱). تدوین استراتژی طرح توسعه گردشگری روستای کنگ (ماسوله خراسان) ششمین کنگره بین المللی توسعه کشاورزی, منابع طبیعی, محیط زیست و گردشگری ایران, <https://civilica.com/doc/1622574>
- شهری, م. ب. (۱۳۸۱). پژوهشی پیرامون راه های باستانی نیشابور به توس [Article]. تحقیقات جغرافیایی, ۱۷(۳-۲) (پیاپی ۶۵-۶۶), ۱۶۹-۱۸۸.
- هدایت, ص. (۱۳۲۱). شهرستانهای ایران. مجله مهر, ۷, ۴۷-۵۵-۱۲۷-۱۳۱-۱۶۹-۱۷۵-۴۱۸-۴۱۹.